

از آئین مانی چه

می دانیم؟

کیش مانی، نسبت به طریقه « مزدیسنی زردشتی» و آئین تحریف شده مسیحی نسبتاً مترقیانه و پیدارکننده بود، چون روحانیون مسیحی و مؤبدان زردشتی در برابر منطق مانویان خود را عاجز و زبون می دیدند؛ ناچار متوسل به زور می شدند، ولیکن اسلام را از تعالیم مانی چه باک، که بر توحید خالص و مبادی عالی استوار است، نه مثل آئین مانوی بردوگانه پرستی!

است صورت خارجی آئین او را در نظر آوریم، تشکیلات مذهبی مانویان عیناً از روی کلیسای مسیحی ساخته شده، تقسیم شدن پیروان مانی به «صدیقین» (۱) و «سماعون» (۲) تقلید و اقتباس از مسیحیت می باشد.

از ادیان دیگر نیز نکته ها در کیش خود گرد آورده بود، بطوریکه می توان گفت: کیش مانی، معجون

مانی تمام ادیان مهم زمان خود را مطالعه کرد، از هر دین چیزها آموخت و با قریحه شاعرانه و ذوقی که داشت، آن عناصر و اجزای گونه گونه را بهم درآمیخت و مجموعه ای از آنها به وجود آورد.

ثنویت و دوگانگی که اساس تعالیم او است از کیش مجوس اقتباس شده است. برای نشان دادن تأثیر مسیحیت در کیش مانی کافی

- ۱ - اهل زهد و ریاضت، یعنی کسانی که بدرجه بلند رسیده تمام فرائض را بجا آورده و تمام نعمتهای این عالم را حقیر میدانند.
- ۲ - گروه شنوندگان، یعنی عامه مردم که به مرتبه ارجمند نرسیده اند.

است . (۳)

درباره تعالیم مانی مطالبی در منابع و مصادر عربی و اروپائی وارد شده پرفسور «براون» در منابع اروپائی تردید کرده و مدارک عربی را مقرون به صحت دانسته است . (۴)

مورخان و دانشمندان اسلامی نوعاً معتقدند بر اینکه کیش مانی از دین مسیحی و آئین زردشتی اخذ و اقتباس شده است (۵)

امام صادق (ع) که خود با مانویها کراآبه بحث و گفتگو پرداخته است آنجا که یکی از مانویها از شخص مانی و تعالیم او سؤال می کند، امام (ع) مطلبی فرموده که برای ما بیش از هر نظریه دیگر ارزش دارد .

پس از آنکه امام صادق (ع) با منطق محکم، اساس و پایه ثنویت را باطل میکند و اصل توحید و یگانگی خدا را ثابت می نماید . گویا اینکه شخص مانوی پس از شنیدن این مطالب ، در باره رهبر خود ، «مانی» تردید کرده، لذا سؤال میکند .

«... فما قصة مانی ؟ قال (ع) متفحص اخذ بعض المجوسیه فشا بهما بعن النصر انه فاخطا الملتین ولم یصب مذهباً واحداً منهما وزعم

است حاصل از ترکیب مسیحیت «گنوسی» ، عقاید قدیم بابلی «مرقیون ، باردیسان» ، عقاید ایرانی ، عقاید بودائی و فلسفه یونانی جدید .

روی این اصل محققان و صاحب نظران سعی کرده اند سهم هر کدام از ادیان را که در کیش مانی بیشتر است ، روشن نمایند . بدین جهت یکی از دانشمندان غرب بنام «باور» تعالیم او را ناشی از عقاید هندی و بودائی شمرده و دانشمند دیگر « بورکیست : M . f . c . burkitt » تأثیر مسیحیت را در آن قوی تر دانسته است و «رایتسن شتاین : R . reitzenstein » به پیروی از «بوسه Bousset» آنرا مأخوذ و اقتباس از عقاید ایرانی شمرده اند .

ولی طبق تحقیقات «ویدن گرن : Widengren

در تعالیم مانی تأثیر مذاهب بابل بیشتر است . (۱) یکی از محققان معاصر که در این باره تحقیقات مهم و با ارزشی کرده، گفته است: شاید مانی از همه بیشتر تحت تأثیر طریقه های «مرقیون» و «باردیسان» (هر دو از طریقه های ثنوی هستند) قرار گرفته است . (۲) پرفسور «براون» می گوید : کیش مانی ، همان دین زردشت است که بصورت مسیحی در آمده نه دین مسیح است که بشکل زردشتی تصویر شده

۱ - یگانه یادگانه : دکتر زرین کوب ص ۱۷

۲ - مانی و دین او : ص ۳۰

۳ - و ۴ بنقل : فجر الاسلام : احمد امین مصری : ص ۱۰۴

۵ - ملل و نحل : شهرستانی ص ۱۹۳ - بحار الانوار : ج ۲ / ص ۶۶ صحیح الاعشى ج ۱۳ ص ۲۹۲ -

کشف الظنون : حاجی خلیفه : ص ۲۴۴ ج اول - الیهرست : ابن الندیم : ص ۴۷۲ طبع مصر - حکمة الاشراف :

شهاب الدین سهروردی ص ۱۰ - ۱۱ .

ان العالم دبر من الهین نور وظلمة وان التورفی حصار
من الظلمة ...»

یعنی : « سرگذشت مانی چیست ؟ امام (ع) فرمود : مانی مرد کاوشگری بوده که قسمتی از آئین مجوس را با قسمتی از آئین مسیحیت بهم در آمیخت (و تعالیم مستقلی بوجود آورد) حق هیچکدام از دو ملت را اداء نکرد و از هر دو فاصله گرفت و چنان می پنداشت که جهان از دو خدا بوجود آمده : یکی نور و دیگری ظلمت ، منتهی نور در محاصره ظلمت قرار گرفته است » (۱)

خلاصه، مانی همه ادیان سابق را محرف شمرده و معتقد بود که کتب آسمانی و تعلیمات حقیقی از میان رفته است . مانی می گفت : علت اینکه ادیان دیگر نتوانسته اند جهانگیر شوند و هر کدام محدود به کشور و منطقه‌ی جغرافیائی خاص باقی مانده، این است که هیچ یک مظهر حقیقت کامل نبوده است و ادعا میکرد که تعالیم او مظهر کامل حقیقت است بدین جهت می تواند جای همه ادیان عالم را بگیرد . خودش در يك جا گفته است : «پیام من بغرب خواهد رفت و

بشرق نیز خواهد رسید . همه جا بهر زبان آن سرا
خواهند شنید» (۲)

مانی شش جلد کتاب نوشته و نامه‌ها و منشورهای زیادی هم به پیروان خود فرستاده است که نام همه آنها را «ابن ندیم» در کتاب «الفهرست» و «ابو ریحان بیرونی» در بعضی از کتابهای خود آورده اند. نام کتابهای مانی بدین قرار است : شاپورگان ، سفر الاسرار ، سفر الجابره، کتاب «کنز الاحیاء» ، کتاب «فرائض السماعین» و کتاب «فرقماطیا» (۳) از کتب مانی فقط «شاپورگان» به زبان ایرانی بوده است و آثار دیگرش در اصل به سریانی بوده که بعدها بوسیله شاگردانش به زبانهای دیگر ترجمه شده است . (۴)

مانی خطی هم اختراع کرده بود دارای ۲۲ حرف که مانویان تمام کتابهای خود را با آن خط می نوشتند . (۵) و این خط مشتق از سریانی و پهلوی بوده منتهی ساده تر و آسانتر از آنها (۶) نمونه این خط را «ابن ندیم» در فهرست آورده

۱ - احتجاج طبرسی ج ۲ / طبع نجف ص ۹۱

۲ - بنا بنقل کتاب : سهم ایران در تمدن جهان : ص ۲۴۲

۳ : الفهرست : ص ۴۸۴ ابن ندیم درباره مانی و مانویان بطور مفصل بحث کرده است (الفهرست از ۴۷۰ تا ۴۸۷) و قبل از اینجا در دو موضع مطالب مختصر موجود است . ابن ندیم با اینکه تعداد کتب مانی را هفت جلد نوشته ولی اسامی شش جلد از آنها را آورده است. آثار الباقیه : بیرونی ص ۲۰۷ - ۲۰۹

۴ - فهرست : ابن ندیم ص ۴۷۴

۵ - آثار الباقیه عن القرون الخالیه ص ۲۰۸

۶ - کشف الظنون ج ۱ ص ۲۴۴

است . (۱)

توسعه و گسترش تعالیم مانی

توسعه و گسترش تعالیم مانی چه از حیث زمان و چه از حیث مکان ، بوضعی شگفت انگیز صورت گرفت و در طی مدتی نزدیک به هزار و دویست سال از قرن سوم تا پانزدهم میلادی تعالیم او در نقاط مختلف جهان پیروان زیادی داشته است .

می توان گفت علت توسعه تعالیم مانی دو چیز است : یکی اینکه تعالیم او نسبت به ادیان تحریف شده آن زمان مترقیانه بوده است .

دوم اینکه او برای جلب توجه مردم با زیرکی خاص مدعی شده که همان منجی جهان بشریت کسه پیغمبران نوید آن راداده بودند من هستیم .

پیروان ادیان دیگر نیز نوعاً برای یافتن يك آرمان رضایت بخش و گریز از ایدئولوژی های فرسوده در انتظار وجستگی و منجی بزرگ بودند .

در این باره مؤلف « تاریخ اجتماعی ایران » می نویسد : « طریقه مانوی در سال ۲۲۸ میلادی آشکار شده و به علی در ایران پیشرفت بسیار کرده و از میان همه مذاهب قدیم ، حسن زیبایی پسندی و جمال پرستی و وجستگی رفاه مردم در آن بیشتر بوده است ؛ مردم ایران به سرعت بدان گرویده اند ... و با همه سختگیریها که ساسانیان در برابر آن کرده اند نتوانسته اند آنرا از میان بردارند » (۲)

از تعالیم مانی بیش از همه در غرب استقبال شده است و حتی در آغاز قرن چهارم مانویت مستقیماً بشهر روم راه یافت و بقدری توسعه پیدا کرد که آنرا خطرناکترین بدعتهای کفار اعلام کردند چنانکه در شهر روم پاپ اعظم به همراهی دولت به مقابله و منازعه سختی برخاست . در مدت مدیدی پی در پی قوانین شدید برای درهم شکستن پیروان مانی وضع و اجرا شد . در سال ۴۴۵ میلادی از طرف لئون کبیر شدیدترین مجازات بر ضد طرفداران دوگانگی در روم و تمام ایالتها مقرر گردید . این مجازات که عبارت از بریدن سر پیروان این آئین بود چند قرن تمام طبق فرمان صادر در سال ۵۲۷ میلادی از طرف « ژوستین » و « ژوستینین » امپراتوران روم با شدت تمام به مورد اجرا درآمد .

در قرن یازدهم میلادی معتقدات مانوی توسط عده ای بنام « آلبی ژواها » در کشور فرانسه منتشر گردید ولی کاتولیکهای مسیحی برای مقابله و نابود ساختن آن جمع ، اردوئی تشکیل دادند و به تحریک پاپ در سالهای ۱۲۰۹ - ۱۲۲۹ میلادی اموال و املاک آنان را مصادره و تاراج کردند (۳)

پرفسور « شارل هانری » آنجا که تاریخ مانویان را در جهان مسیحیت ، شرح میدهد ، می نویسد : « در قرن یازدهم میلادی این آئین در شبه جزیره بالکان مخصوصاً مقدونیه غربی و بوسنی و اسلاونی

۱ - فهرست ابن ندیم ص ۳۲ طبع مصر

۲ - تاریخ اجتماعی ایران ج ۲ ص ۲۲ سعید نفیسی

۳ - تاریخ ادیان : ص ۲۶۸

پاپ و اربابان کلیسا کاملاً خود را در برابر اشکالات آنان عاجز و زیون میدیدند، چاره‌ای نداشتند جز اینکه شدت عمل بخرج دهند و به پشتیبانی دولت به عنوان حمایت از دین و مذهب جنایات هولناکی مرتکب شوند. بقول «ویل دورانست»: «انگیزیون به اضافه جنگها و ایذاء صاحبان آراء مختلف عهد خود ما را باید از سیاه‌ترین لکه‌های ننگ برصحنه تاریخ بشری دانست زیرا اینها همه معرف یکنوع درنده-خوئی است که هرگز از هیچ حیوان درنده‌ای نظیرش دیده نشده است.» (۲)

ولی هرگاه ما تاریخ این فرقه عجیب را در حوزه پهناور اسلام مطالعه کنیم خواهیم دید تعالیم مانی در اثر برخورد بادی آسمانی اسلام نفوذ و رونق خود را از دست داد و روزبه روز از پیروان آن کاسته شد. زیرا مانویان نه تنها در برابر جاذبه جهان بینی اسلام و تعالیم زنده آن، توانایی مقاومت در خود احساس نمی‌کردند، بلکه در دین اسلام، بمراتب بهتر از آن را می‌یافتند که قرن‌ها به بهای اشک و خون خریدار آن بودند و عطش آنرا در خود احساس میکردند.

استقرار یافت و در قرن دوازدهم بقسطنطنیه رسید و از آنجا بکرانه‌های آسیای صغیر راه یافت و در قرن چهاردهم به روسیه رسید و در آنجا منبع الهام بسیاری از فرقه‌ها و دسته‌های عجیب و غریب شد. از جمله این دسته‌ها دسته «کاتارها» بودند که به اروپای غربی راه یافتند. کاتارها، پاتارنها و آلبی ژواها همه از این دسته بودند که تاریخ هر یک از آنها با خاطرات غم‌انگیز کشتارها و زجرها و شکنجه‌های عجیب همراه است. از جمله این کشتارها قتل عام فجیع ۲۲ ژوئیه ۱۲۰۹ مرتدین آلبی ژواتوسط قوای صلیبی است که از خونین‌ترین صفحات تاریخ مسیحیت بشمار می‌رود. یکی دیگر از نتایج آن ایجاد دیوان تفتیش عقاید (انگیزیون) و شعله‌های آتشی است که صدها هزار نفر را به جرم انحراف در عقاید مذهبی در آنها سوختند و زندانهای وحشتناکی است که بی گناهان را در آن آنقدر نگاهداشتند تا مردند...» (۱)

آری در این مدت طولانی که آئین تحریف شده حضرت مسیح، مورد هجوم مانویان قرار گرفته بود و

۱ - نقل از مقاله «مانی» بقلم پرفسور شارل هانری پونک در مجله اطلاعات ماهیانه سال ۱۳۳۲

۲ - تاریخ تمدن ویل دورانست ج ۱۳ ص ۳۹۹